

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **Технології формування культуромовних компетентностей
учнів початкової школи**

Виконала: студентка 1 курсу
магістратури,
групи POB2-M17z
спеціальності 013 Початкова освіта
Жемчужнікова А.О.
Керівник: **Маргіна О.В.**, кандидат
філологічних наук, доцент

Рецензент: **Гордійчук М.С.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	8
1.1 Психолого-педагогічне трактування сутності поняття «культура мовлення».....	8
1.2 Психолого-лінгвістичні умови формування культури мовлення молодших школярів.....	20
Висновки до 1 розділу.....	40
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	42
2.1. Мовний матеріал як засіб формування комунікативно-мовленнєвих умінь.....	42
2.2 Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови	50
2.3 Диференційована система творчих робіт учнів як засіб формування культури мовлення молодших школярів.....	60
2.4 Експериментальна перевірка запропонованої методики формування культури мовного спілкування молодших школярів.....	73
Висновки до 2 розділу.....	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТОК А	91
ДОДАТОК Б	96

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається сучасними концепціями перебудови освіти в Україні в напрямку забезпечення всебічного розвитку особистості. Особлива роль у цьому процесі належить початковій ланці навчання, де цілеспрямовано виявляються та розвиваються здібності дитини, формуються вміння та бажання вчитися, створюються умови для її самовираження в різних видах діяльності. Важливого значення у зв'язку з цим набуває переорієнтація навчання з чисто прагматичної на духовнотворчу мету і стосується це насамперед лінгвістичної освіти. Відповідно до сучасних потреб прийнято ряд документів, які визначають шляхи реалізації наскрізного завдання в галузі мовної освіти Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, окреслюючи перспективи подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу, наголошує на тому, що “освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови”. Відтак, особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Мовленнєвий розвиток учня дуже важлива умова його успішного навчання. Чим більше дитина читає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять, а, отже, тим легше їй засвоювати знання з усіх навчальних дисциплін, які вивчаються в початкових класах. Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів - це означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуючись фонетичних, орфоепічних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), орфографічних, стилістичних норм української літературної мови. Щоб розвинути та удосконалити мовлення школярів потрібна щоденна робота над

оволодінням основними мовними нормами. Тут на першому місці, безперечно, збагачення словникового запасу. Засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення. Удосконалюючи звуковимову, яка є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури. Працюючи над удосконаленням граматичного ладу мовлення молодших школярів, треба навчати їх правильно будувати словосполучення, які, як відомо, служать будівельним матеріалом для речень.

Уміння говорити здавна привертало увагу людства. Про це яскраво свідчить народна педагогіка, в якій питання мови й мовної підготовки людини посіло одне з центральних місць. Ідеї народної педагогіки щодо розвитку культури усного мовлення передували багатьом науковим методичним рекомендаціям, які викладено в працях відомих педагогів і лінгвістів. Відомо, що основним і найважливішим показником рівня культури людини, її мислення, інтелекту є мовлення. Воно з'являється вперше в ранньому дитинстві у вигляді окремих слів, які ще не мають чіткого граматичного оформлення, але поступово воно збагачується й ускладнюється. У процесі мовленнєвої практики дитина оволодіває фонетичною будовою і лексикою, засвоює закономірності словозміни й словотворення, логіку і композицію висловлення, відшліфовує виразність свого мовлення. «Висока культура усного й писемного мовлення, добре знання і чуття рідної мови, – писав академік В. В. Виноградов, – найкраща опора, найвірніша підмога й найнадійніша рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності».

Проблема культури мовлення завжди була у центрі посиленої уваги вітчизняних лінгвістів і методистів (Н.Д. Бабич, І.К. Білодід, О.М. Біляєв, С.Я.Єрмоленко, М.А. Жовтобрюх, А.П. Каніщенко, А.П.Коваль, Л.І.Мацько, М.І. Пентилюк, М.М. Пилинський, В.М. Русанівський та ін.). Вченими визначено питання мовної культури людини та суспільства, теорії мовної

норми, комунікативні якості культури мовлення., психологічний та психолінгвістичний аспекти породження та особливостей усномовленнєвих висловлювань, які досліджували Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, І.О. Синиця та ін.

Означені дослідження, шкільна практика засвідчили, що безпосередньо формуванню навичок креативного мовлення у школярів приділяється недостатньо уваги. Крім того, розвиток його доцільно здійснювати в молодшому шкільному віці, коли творчі здібності людини розвиваються особливо інтенсивно. Традиційна методика початкової школи недооцінює важливість цієї роботи в означеному напрямку.

Однак дослідниками висвітлено питання вдосконалення мовної майстерності тих, хто вже одержав шкільну освіту (студентська молодь, вчителі), тоді як систематична робота щодо формування й удосконалення мовленнєвої культури, саме учнів загальноосвітньої школи, зокрема початкової, залишається актуальною і водночас недостатньо розробленою. Окремі аспекти розвитку мовленнєвої культури школярів початкової ланки знаходимо, аналізуючи дослідження методичного характеру: становлення і розвиток орфоепічних норм мовлення молодших школярів (М.Л.Микитин), прийоми вироблення у дітей навичок україномовного етикету (Р.М.Миронюк), формування орфографічних норм української мови у молодших школярів (Р.І. Черновол-Ткаченко) тощо.

Натомість пошук шляхів оптимізації мовного виховання, перш за все формування нормативного українського мовлення учнів ще не був предметом спеціального дослідження вчених. Гостра необхідність розробок цієї лінгводидактичної проблеми у зв'язку з потребами сьогодення зумовили вибір теми нашого дослідження “Формування культури мовлення молодших школярів на уроках рідної мови”.

Об'єкт дослідження – процес формування культури мовлення молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури мовлення молодших школярів на уроках рідної мови.

Мета дипломної роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування культури мовлення молодших школярів на уроках рідної мови.

Гіпотеза дослідження – якщо під час оволодіння загальномовленнєвими вміннями та навичками впроваджувати науково обґрунтовану та методично доцільну педагогічну технологію формування культури мовлення, яка включає поетапність засвоєння основних комунікативних ознак мовленнєвої культури, раціональне використання адекватних методів, прийомів і засобів мовленнєвого розвитку, відповідну організацію навчально-мовленнєвої діяльності шляхом мовного забезпечення і побудови системи вправ, то це підвищить ефективність оволодіння молодшими школярами нормативним мовленням.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження були поставлені такі завдання:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної, лінгвістичної та навчально-методичної літератури, шкільних програм і підручників, практики сучасної початкової школи вивчити стан досліджуваної проблеми.

2. Розкрити зміст поняття "культура мовлення", з'ясувати психологічні, психолінгвістичні та лінгвістичні основи формування культури мовлення.

3. Обґрунтувати психолого-педагогічні передумови процесу формування мовленнєвої культури учнів початкових класів.

4. Визначити провідні принципи та критерії добору мовного матеріалу, згідно з якими розробити лінгводидактичну технологію формування культури мовлення молодших школярів.

5. Експериментально перевірити лінгводидактичну технологію формування культури мовлення молодших школярів.

б. Зробити висновки і запропонувати вчителям-практикам рекомендації щодо формування основних комунікативних ознак мовленнєвої культури.

Для вирішення поставлених завдань використані такі методи дослідження:

а) теоретичні – вивчення й аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження, прогнозування і моделювання навчально-мовленнєвої діяльності; синтез емпіричного матеріалу;

б) емпіричні – цілеспрямоване педагогічне спостереження та аналіз уроків української мови і читання; вивчення продуктів мовленнєвої діяльності учнів; анкетування, бесіди; узагальнення передового педагогічного досвіду; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний); методи математичної обробки експериментальних даних.

Наукова новизна і теоретична значущість дипломного дослідження полягає у створенні науково обґрунтованої лінгводидактичної технології формування культури мовлення молодших школярів, визначенні психолого-педагогічних умов її реалізації, етапів і методів навчально-мовленнєвої діяльності щодо вироблення основних комунікативних ознак мовленнєвої культури.

Практичну значущість дослідження становлять визначені провідні принципи та критерії добору мовного матеріалу, дібрана система вправ для формування основних комунікативних ознак мовленнєвої культури. Розроблений зміст лінгводидактичної технології може бути використаний учителями початкових класів у практиці навчально-мовленнєвої діяльності з вивчення української мови. Результати дослідження слугуватимуть поліпшенню професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, розробці навчально-методичних посібників для розвитку мовлення у молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У загальних висновках та рекомендаціях викладено результати дослідження. Основні з них такі:

1. Процес формування культури мовлення стає ефективнішим, якщо опиратися на психологічні основи та психолінгвістичні особливості його опанування, лінгвістичні основи, які включають засвоєння дітьми орфоепічних, лексичних і граматичних норм сучасної української літературної мови.

2. Розкрито зміст поняття “культура мовлення” як комплексу, що складається з сукупності і системи основних комунікативних ознак і розуміється нами як здатність мовців правильно, точно, логічно висловлюватись, добираючи мовновиражальні одиниці відповідно до мети і обставин комунікації та загальноприйнятого мовленнєвого етикету.

3. Експериментально доведено, що набуття вмінь досконалого мовлення виробляється ефективно, якщо забезпечується вчителем відповідна організація навчально-мовленнєвої діяльності, яка полягає, передусім, у створенні системи вправ для опанування мовленнєвої культури, спеціальному мовному забезпеченні цього процесу (мовленнєве середовище, позитивне емоційне стимулювання, пізнавальний інтерес, активізація мовленнєвої діяльності), зразковому мовленні педагога.

4. З'ясовано, що у структурі вмінь унормованого мовлення молодших школярів домінуючими виступають правильна звуковимова, уточнення, збагачення й активізація лексичного складу, опанування діалогічної та монологічної форм мовлення. Згідно з цим, як переконує дослідно-експериментальна робота, формування культури українського мовлення молодших школярів має підпорядковуватись таким чотирьом напрямкам:

- засвоєння норм сучасної української літературної мови;
- формування навичок активної роботи зі словом;
- формування вмінь діалогічного висловлювання;
- формування навичок монологічного мовлення.

5. Визначено, що опанування молодшими школярами основних комунікативних ознак мовленнєвої культури має відбуватись поетапно, з урахуванням ступеня нарощення труднощів, закономірностей набуття мовленнєвих умінь і навичок, виділення трьох послідовних етапів: первинно-ознайомлювального, репродуктивно-діяльнісного, комунікативно-творчого.

6. Як засвідчило дослідження, у процесі формування культури мовлення доцільно використовувати адекватні методи мовленнєвої практики: пояснювально-ілюстративний, імітаційний, репродуктивний, оперативний, продуктивно-творчий (комунікативний).

7. У дослідженні встановлено, що зміст мовного матеріалу має відповідати принципам комунікативної цінності, доступності та системності, нести комунікативне і діяльнісно-змістове наповнення поряд із лінгвістичним і культурологічним; в певній єдності та послідовності відповідати необхідності формування основних комунікативних ознак культури мовлення.

8. На підставі аналізу експериментальних даних з'ясовано, що системність і різноманітність підготовчих і мовленнєвих вправ за змістом і формою виконання мають забезпечувати позитивну мотивацію навчальної діяльності, збуджувати пізнавальний інтерес школярів щодо оволодіння досконалим мовленням, виховувати повагу до української мови як державної; свідоме ставлення учнів до норм, притаманних системі сучасної української літературної мови.

9. Стрижнем експериментального навчання виступили розробка і практична реалізація науково обґрунтованої і методично доцільної лінгводидактичної експериментальної методики формування культури мовлення молодших школярів, яка включала поетапність засвоєння основних комунікативних ознак мовленнєвої культури, методичне забезпечення і відповідну організацію навчально-мовленнєвої діяльності.

10. Дослідження дозволило простежити відчутні позитивні зміни у засвоєнні молодшими школярами експериментальних класів основних

комунікативних ознак культури мовлення. Покращилась змістовність висловлювань, кількість реплік у діалозі та монологі, їх насиченість граматичними формами, мовно-виражальними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко – Давидович Б. Як ми говоримо. –К., 1994. – С.312с.
2. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Б.Антоненко – Давидович. – Львів: Світ, 1990., 28
3. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч.посібник / Н.Д.Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
4. Бадер В. Розвиток інтонаційних умінь першокласників / В.Бадер // Початкова школа. – 1997. – №2. – С.9
5. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням / В.Бадер. – 2000. – №8. – С.41.
6. Безрукова І. Розвиток мовлення першокласників засобами малих пісенних і речетативних фольклорних форм / І. Безрукова // Рідна школа. – 2003. – №6. С.31.
7. Беляєв О. Культура мовлення вчителя-словесника // Дивослово. – 1995. - № 1. – С. 37-44
8. Біляєв О. Культура мовлення вчителя словесника / О.Беляєв // Дивослово. – 1995. - №1. – С.37.
9. Богдан С. Мовлення українських дітей і всесвіт рідного слова / С.Богдан // Дивослово. – 1996. – №4. – С.16.
- 10.Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: Навчальний посібник / А.М.Богуш. – К.: Вища школа, 1993. – 327с.
- 11.Бородич А.М. Методика розвитку речі дітей / Бородич А.М.. – М.: Просвещение, 1981. – 255 с.
- 12.Варзацька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л.О. Варзацька // Початкова школа.- 1991 - № 2 – С. 23-28.
13. Варзацька Л. Особистісно зорієнтована модель мовленнєвого розвитку особистості / Л. Варзацька // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 2. – С. 13–18.

14. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : [метод. посібн.] / М.С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
15. Винницький В.Л. Наголос у сучасній українській мові / В.Л. Винницький. – К.: Радянська школа, 1984. – 169с.
16. Винокур Г. Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения / Г.Винокур. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
17. Волочаєва Л.А. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: дидактико-методичні аспекти : науково-методичний збірник. Випуск 21/ Волочаєва Л.А., Пояркова С.О. – Тростянець, 2012. – С. 48-55.
18. Выготский Л.С. Мышление и речь. Проблемы психологии развития ребенка / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1976. – 514с.
19. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П.Я.Гальперин. –М.: Просвещение, 1978. – 376с.
20. Глазова О. Ситуативні вправи для формування умінь і навичок діалогічного мовлення / О.Глазова // Дивослово. – 2003. - №5. – С.40.
21. Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н.Головин. – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
22. Гольберт А.М. Особливості оволодіння учнями молодших класів лексикою рідної мови / А.М.Гольберт. – К., 1979.
23. Гончар О.Т. Нашій мові – жити / О.Т. Гончар // Літературна Україна. – 1989. - 2.11.- С.1.
24. Демиденко Л.П. Речевые ошибки / Л.П. Демиденко. – М.: Высшая школа, 1986. – 240 с.
25. Демидчик Г. Вживання сполучників і часток як засіб увиразнення мовлення учнів / Г. Демидчик // Початкова школа. – 1999. - №10. – С.13.
26. Дика Н. Поняття культури мовлення учнів / Н.Дика // Дивослово. – 2002. - №2. – С.50.

27. Доленко М.Т. Сучасна українська мова / М.Т.Доленко, І.І. Дацюк, А.Г.Кащук. – К.: Вища школа, 1987. – 350с.
28. Дорошенко С.І. та ін. Методика викладання української мови: Навч. пос./ С.І. Дорошенко. – К.: Вища школа, 1992. – 380 с.
29. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення / П.Дудик // Дивослово. – 2003. – №4. – С.19.
30. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко / С.Я. Єрмоленко, С.П.Бибик, О.Г.Тодор - К.: Либідь, 2001. – 224 с.
31. Жовтобрюх М. А. Культура слова / Жовтобрюх М. А. – К., 1988. – 254с.
32. Жуйков С.Ф. Опыт реализации принципов развивающегося обучения в начальном курсе русского языка / С.Ф.Жуйков. – Тбилиси, 1969. – 340с.
33. Зборовець В. Мова вчительська на Кам'янецьчині / В.Зборовець // Шлях освіти – 1926. – №10. – С.115-123.
35. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучению речи / И.А.Зимняя. – М.: Просвещение, 1988. – 158с.
36. Иванова С.Ф. Речевой слух и культура речи / С.Ф.Иванова. – М.: Просвещение, 1970. – 168с.
37. Ильяш М.И. Основы культуры речи / М.И.Ильяш. – Киев-Одесса, 1984. – 178с.
38. Калмикова Л. Психолінгвістичні й лінгвометодичні підходи до змісту формування у першокласників мовленнєвих умінь і навичок міркувати / Л.Калмикова, С.Марченко. // Початкова школа. – 2000. - №5. – С.5.
39. Климова К.Я. Психологічні особливості формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів / К.Я. Климова // Педагогіка і психологія. – 1998. - № 3. – С. 179-184.

40. Коваль А.П. Культура ділового мовлення / А.П.Коваль. –К., 1982. – 235с.
41. Коваль А.П. Культура української мови / А.П.Коваль. – К., 1966. – 257с.
42. Коваль А.П. Слово про слово / А.П.Коваль. – К.: Радянська школа, 1986. – 384 с.
43. Ковальчук Т. Культура мовлення. Правильне вживання числівника в усному і писемному мовленні / Ковальчук // Все для вчителя. – 20003. - №25. – С.9. Т.
44. Коменский Я.А. Об изгнании косности из школ / Я.А.Коменский. – Собр. соч. – Т. 2., 126с.
45. Копелюк С. Концептуальні засади формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання / С. Копелюк // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Вип. 766. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 164–170.
46. Кравчук Д.М. Писемне мовлення учнів 1-3 класів / Д.М.Кравчук. – К.: Радянська школа, 1984. – 196с.
47. Кудрик Л. Памфіл Юркевич про вивчення мови в школі / Л.Кудрик // Дивослово. – 2000. – №7. – С.31.
48. Кузьмич О. А. Виховання мовленнєвого етикету у дітей молодшого шкільного віку в сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. «Теорія і методика виховання» / О. А. Кузьмич. – К., 2010. – 20 с.
49. Культура мови/ За ред. Пономарів О. – К.: Довіра, 2000. – 170с.
50. Культура української мови/ За ред. Русанівського М.В. – К., 1990. – 321с.
51. Кутенко Л.О. Особливості роботи над словом// Початкова школа. – 1990. – №12. – С.17.
52. Кучеренко Є.М. Проблеми мовної культури в школі / Л.О. Кутенко // Українська мова і література і школа. – 1989. – №7. С.8-6.

53. Кучерик О. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів / О.Кучерик // Дивослово. – 1998. - №3. – С.13-15.
54. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность / А.А.Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 324с.
55. Леонтьев А.Н.Общее понятие деятельности / А.Н.Леонтьев. – М.: Просвещение, 1987. – 254с.
56. Лурия А.Р. Язык и сознание/ Под ред. Е.Д. Холмской / А.Р.Лурия. – М.: МГУ, 1979. – 320с.
57. Львов М.Р. Место развития речи учащихся на уроках грамматики / М.Р. Львов // Начальная школа. – 1976. - №9. – С.15.
58. Львов М.Р. Основы развития речи учащихся на уроке грамматики / М.Р. Львов // Начальная школа. – 1976. - №7. – С.5-12.
59. Мазур О. Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів / О.Мазур // Рідна школа. – №11. – С.74.
60. Мамчур Л.І. Комунікативні вправи – пріоритетний метод розвитку комунікативної компетентності учнів / Л.І.Мамчур // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія. Педагогіка». / ред. кол. І.Д.Пасічник, Р.В.Каламаж, І.М.Хом'як та ін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 29. – С.21–25.
61. Мацько Л.І. Культура мови / Л.І. Мацько // Початкова школа . – 1996. - №5. – С.33.
62. Методика викладання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
63. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
64. Морська Я.Ф. Українська мова: критерії оцінювання досягнень учнів Я.Ф.Морська. – Тернопіль: Астон, 2001. – 40с.

65. Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. Савченко О.Я. – К.: Початкова школа, 2002. – 464 с.
66. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Тернопіль.: Астон, 2001. – 215с.
67. Наумчук М.М. Словник – довідник термінів і понять з методики української мови / М.М.Наумчук, Л.П.Лушпинська. –Тернопіль: Астон, 2003. – 132с.
68. Нісімчук А.С. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник / А.С.Нісімчук, О.С.Падалка, О.Т.Шпак. - К.: Просвіта, 2000. - 368 с.
69. Одарченко П. Про культуру мови: Збірник статей / П.Одарченко.– К.: Смолоскип. – 1997. – 320с.
70. Олійник Б.І. Мова – це голос народу / Б.І. Олійник // Літературна Україна,1989. – 2.11. –С.1.
71. Олійник Т. Питання філології / Т.Олійник: Збірник наукових праць ТДПУ,1997. – С.91-93.
72. Пазяк О.М. Українська мова і культура мовлення: Навчальний посібник / О.М.Пазяк, Г.Т.Кисіль. – К.: Вища школа. - 1995. – 239с.
73. Пономарів О. Культура слова: мовно-стилістичні поради / О.Пономарів. – К.: Либідь, 2002. – 240с.
74. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови : підручник / О.Пономарів. – К.: Либідь, 1993. - 248 с.
75. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
76. Рідне слово. Питання мовної культури (Вип. 5). – К.: Наукова думка, 1971. – С.71.
77. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я.Савченко. - К.: Абрис, 1997. – 358с.
78. Савченко О.Я. Порівняння у навчанні учнів початкових класів / О.Я.Савченко. – К.: Радянська школа, 1977. – 135с.

79. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах / О.Я.Савченко. – К.: Магістр, 1997. – 225с.
80. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства / Т. Симоненко // Початкова школа. – 2000. - №8. – С.44.
81. Синиця І.О. Психологія усного мовлення учнів / І.О.Синиця. – К.: Радянська школа, 1974. – 197с.
82. Скворцов Л.И. Культура русской речи / Л.И.Скворцов. – М.: Знание, 1995.
82. Смірнова Л. Культура мовлення. Звертання. Слова ввічливості / Л. Смірнова // Розкажіть онуку. – 2003. - №13. – С.58.
83. Соловець Л. Робота над фразеологізмами ввічливості / Л.Соловець // Початкова школа. – 2000. - №4. – С.11.
84. Стаднік В.І. Культура мовлення: формування уявлення про культуру мовлення і культуру спілкування / В.І. Стаднік // Розкажіть онуку. – 2003. - №14-15. – С.33.
85. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови / Л.Струганець. – Тернопіль: Астон, 1999. – 197с.
86. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський. – Збір. тв. У 5-и томах. – Т.3. – С. 283-659.
87. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т./ В.О.Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976-1977. – Т.1. – 654 с.
88. Тамрецький І. Мовленнєво–публіцистична культура учнів / І. Тамрецький // Дивослово. – 1999. - №12. – С.14.
89. Толстой Л.Н. Педагогические сочинения / Л.Н.Толстой. – М.: Изд-во Минпроса РСФСР, 1953.
90. Трунова В.А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь / В.А Трунова. //Початкова школа. – 1995. - №2. – С.12.
91. Ухіна Т.Б. Календарне планування навчального матеріалу: 1 клас / Т.Б.Ухіна. – Тернопіль: Мандрівець, 2001. – 16с.

92. Ушинський К.Д. Про початкове викладання російської мови// Вибр. пед. твори: У 2т. – К. – 1983. – Т.2. – С.220-221.
93. Ушинський К.Д. Руководство к преподаванию по „Родному слову” / К.Д.Ушинський. – М., 1968. – 267с.
94. Федоренко Л.П. Принципы обучения русскому языку / Л.П. Федоренко. – М.: Просвещение, 1973. – 134с.
95. Хаджирадева С.К. Ділова риторика: Робочий зошит і програма модуля / С.К.Хаджирадева, Н.М.. Торган - Одеса, 2002. - 110 с.
96. Хоменко Л. Увага: Орфоепія/ Л.Хоменко // Українська мова та література. – 1999. – 13 (125). – С.10.
97. Хорошовська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів / О.Хорошовська // Початкова школа. – 1997. -№8. – С.14-16.
98. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. – К.: Радянська школа, 1961. – 542 с.
99. Юкало В.Я. Культура мови: Навчальний посібник/ За ред. Л.В. Струганець / В.Я.Юкало. – Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. – 231с.
- 100.Юркевич П. Чтения о воспитании / П.Юркевич. – М.: Просвещение, 1989. – 276с.